

NEW JUNGIAN
ISRAELI ASSOCIATION

עמותת יונגיאנית
ישראלית חדשה (ע"ר)

דף הבית

על חלומות בספרות ושירה.

רות נצר

1

היחס האמביוולנטי לחלום ולשימוש בו בספרות מקביל ליחס של הפסיכולוגים עצמם לחלום: האם לפרש אותו או להשאיר אותו כחמר גלם חווייתי שפועל על הרבדים הלא-מודעים. States (1992)¹ מתייחס למימד המשמעות הראשונית של יצירת החלום או החלימה, אשר אינה סובלת פרושים משום שהם משנים אותה. לדעתו יש לתפוס את החלום כמהות משמעותית העומדת בפני עצמה, שאינה יכולה להיות ממוצית על ידי פרושים מושגיים. לדבריו, קיים קושי לדבר על חלימה באופן מדויק, כי היא מורכבת ממשמעות רגשית חוצה קטגוריות – הנפש נעה בין קטגוריות וממשגת את ממצאיה לתמצית של חוויה, לתצריף של מבנים ותהליכים מנטליים שונים, לכן המימד של המשמעות הזאת אינו סובל פרושים. והוא מסיים באמירה מטאפורית: "חלום הוא חלום הוא חלום".

יונג ראה את חשיבות הסמל כשלעצמו, אבל הדגיש שבלי פרשנות של הסמל בחלום או ביצירה הוא מאבד מכוחו. הילמן, ממשיכי יונג כיום, טוען להשבת ממד החוויה של המטפורה והדימוי ללא פשר אנליטי. אני עצמי חושבת שהאמנות היא להלך בין שתי האפשרויות האלה.

אבל אין זה אומר שהפרוש האנליטי בהכרח מקלקל את הארומה של החלום. החלום עצמו, אינו קליפת פרי שזורקים. אדרבא, הפרוש יכול להעצים את משמעותו וכוחו החווייתי. במובן הזה חלום וספרות בנויים מאותו עקרון לפיו תוכן וצורה אחד הם. פשר החלום אינו במקום תמונת החלום. אינו בבחינת תוכן אכל קליפתו זרק. החלום, כמו כל יצירת אמנות, הוא כסנה שאינו אוכל.

על שאלת פשר החלום כותב עגנון 'עד הנה': "פעמים אף אני רואה חלומות...מכל מקום איני מבקש פתרונים...ואם יש מעמו של יוסף ודניאל שעוסקים בפתרון חלומות יהי אלוהים עמהם. אני איני מזדקק להם"¹.

בספור 'פנים אחרות' בנוסח הראשון של הספור. אומר עגנון ש"מיכאל הכיר לה טובה [לטוני] שלא פרשה את חלומה על פי פרויד וסיעתו. יפה היה לו חלומה כמות שהוא, כשלג קודם שנתמסמס". עגנון עצמו משתמש בחלומות בספוריו, או שהספורים עצמם הם סוריאליסטיים דמויי חלום. כך ספורי 'ספר המעשים', שהאווירה ההזויה שלהם מתארת מצב

¹ States, B. O. (1992). The Meaning of Dreams. *Dreaming*, 2 (4).

דמוי חלום. וכמובן כדרך הספרות במיטבה, הוא מותיר אותם – הן את החלומות בספוריו והן את הספורים דמויי החלום - בלתי מפוענחים. בהערה אירונית עגנון אומר על פרויד ויונג שהם "מאותם שביקשו לקעקע את חיינו" ('לפנים מן החומה', עמ' 16). אפשר כי נתכוון בכך לחיפושם של פרויד ויונג אחר פשר הסמלים. אומר על כך עגנון: "ואין המעשה מתחלף בפרושים ואינו משתנה בבאור הטעמים, שאינם אלא סברות, שנוהגים להשיב כדי להתחכם בדיבורים בעולם על המקרים שאין להם פתרון ועל המעשים שאין להם מנחם". ('עדו ועינם', עמ' שצה). ובכל זאת הוא כותב בשפת סמלים: "ולא אוכל שאת את הסמלים שפוערים את פיהם לקבל חוקים לבלי חוק. ואולם עתה, בצרת נפשי התחפשתי והלכתי אל הסמלים" ('לפנים מן החומה' עמ' 49). ולא רק עגנון, אלא גם קפקא, בורחס, ברונו שולץ ואחרים - כתבו כתיבה שבה החלום והמציאות חד הם.

חלום בספור הוא גם תחבולה של יצירת מתח בספור. אבל לא במובן הפשטני אלא במובן רחב יותר. החלום בספור הוא דרך להראות לקורא את פנימיות הנפש של הדמות, ומה מפעיל אותה. אולם כפי שהחלום אמור לפעול על החולם גם מבלי הבנתו, כך החלום אמור לפעול על הקורא בלי הבנתו. החומרים הלא-מודעים של הדמות החולמת מדברים-משוחחים נפגשים עם הלא-מודע של הקורא. זו ברית סמויה בין הסופר הדמות והקורא, ששותפים לחלום.

לעיתים הקורא מבין את מה שהדמות אינה מבינה. הקורא מצוי אפוא בעמדות השקפה שונות על הספור – לחילופין מתוך נפש הדמות החולמת, ולחילופין מתוך נפש הסופר שמטמין בנפש הדמות חלומות כמו אוצרות או כמו חומר נפץ.

העדר הפשר של החלום בספור הוא דרך ליצור את המגע עם המסתורין, עם תחושת התעלומה והחידתיות. והמתח נוצר מתוך הרצון לפתור את פשר החידה. החלום של הדמות טוען אותנו בשקט דרוך לקראת משהו שעתיד לבוא שאיננו יודעים מהו, שהרי הספור עצמו בנוי לקראת מה שעתיד לבוא בהמשכו. באופן כזה החלום בספור משתלב עם תפיסת החלום של יונג לפיה החלום נועד לתכלית ההגשמה של תהליכי הנפש. תהליכי הנפש ותהליכי הספור שניהם משתפים פעולה במרוץ הספור קדימה בזמן של הקריאה עצמה כדי שמשהו יתרחש ויתהווה.

חלומות בספור דומים בעיני לסימני דרך פזורים-מובלעים בתוך הטקסט, כמו חידות קטנות שנועדו להעצים את הטקסט, כמו תבלינים שמוציאים לאור את טעמו של המאכל, כאילו היו הם עצמם התת מודע של הטקסט.

אבל של מי החלום הזה לעזאזאל? של נפש הסופר? האם הוא מבטא את עולמו הביוגרפי הלא-מודע של הסופר עצמו? כדאי להביא כאן את ההבחנה של לאקאן, ממשיכו של פרויד, שטוען שבחקר יצירות ספרות יש להתייחס לא אל הלא-מודע של היוצר שחלם את החלום או את הטקסט, אלא לראות את הלא-מודע כישות מספרת, שאין לזהותו בפשטנות עם הלא-מודע האישי של מחבר הטקסט. וכך המגע של הקורא עם הטקסט הוא מגע בין המודע והלא-מודע של הקורא עם המודע והלא-מודע שבטקסט². להבנתי טענה כזו של לא-מודע של הטקסט אשר אינו זהה ללא מודע של היוצר, משתלבת עם ההנחה של יונג אודות קיומו של לא מודע קולקטיבי, אשר מתוכו היוצר חי וחווה אפשרויות נפש שונות, מודעות ובלתי מודעות שאינן בהכרח שלו. כשהיוצר מתאר דמות הוא מבטא בה לא רק את הלא-

² ראו מירון דן. 1995. הרופא המדומה. עיונים בספרות היהודית הקלסית, תל-אביב: הקבוץ המאוחד. עמ' 175-176.

מודע שלו אלא גם הבטים של הלא-מודע היוצר, שהוא הלא-מודע הכלל-אנושי הקולקטיבי שנבט אלינו מבעד לטקסט, כישות מספרת.

אזכיר כאן יצירה מיוחדת, של הסופר מילוראד פאביץ – מילון הכוזרים (בתרגום של דינה קטן בן ציון, 1990), גם היצירה הזו היא יצירה סוריאליסטית דמוית חלום, מערבת זמנים ולוגיקה, זמן ומרחב. ואפילו ללא רצף ספורי, כדרך החלום. פאביץ מספר על צידי החלומות שדולקים אחר הדמויות שנחלמות, שנוודות מחלום של איש אחד לחלומות של איש אחר וכן הלאה, וצידי החלומות אוספים אותם מכל חלומות בני האדם. "אילו חוברו יחדיו כל החלומות שבני האדם חולמים, היה מתקבל אדם כביר ממדים, גדול כמו היבשת. זה לא יהיה סתם אדם, אלא אדם רוחני...חלומותיהם של בני האדם הם אפוא אותו חלק של הטבע האנושי, שמקורו באדם הראשון, מלאך השמים, כי הוא חשב באופן שבו אנו חולמים" (עמ' 136-137).

פאביץ מתאר כאן משהו קרוב למה שיונג מכנה – 'הלא מודע הקולקטיבי', שממנו בוקעים כל החלומות האנושיים וסמליהם.

שיר של אמיר גלבווע מבטא דבר דומה:

"ההיה כדבר זה מעולם
חלום נחלם באחת
בעיני רבואות בחלמם"³

וכל זה מזכיר לי חלום שחלמתי –

בחלומי אני בבית שבו רצפת השטיח מלאה ארג של תמונות מחיי היום יום, והכל בצבעים של כחול, כתום, אדום משולבים אלו באלו בהרמוניה וביופי. יש שם גבר שנראה כמו מהמזרח הרחוק, לבושו הוא כמו השטיח, אני מרגישה יופי ונעימות נהדרת ביותר שלא זכורה לי כמותה, ואני אומרת שאני רוצה להשאר כאן לעולמים. ואז מישהי אומרת שיש כאן פוסקים שמשמעותם היא משהו שקיים תמיד ושהיא תמיד חיפשה, שהוא דיוקן פלאים.
כפי שכתוב בזהר: "ובעוד שיש בו נשמה קדושה, צריך האדם לרבות דיוקן המלך העליון בעולם, וסוד זה הוא אותו נהר היוצא ומושך, לא פוסקים מימיו לעולמים". (זהר, ח"א, קפן, ע"ב).

הלא-מודע הקולקטיבי, שיונג אומר שאי אפשר להבחין בינו לאלוהים, הוא דיוקן פלאים שקיים תמיד, שהוא ארג כל התמונות של חיינו. כוליותו היא ארג הרמוני ומופלא שברצפת חיינו. התמונות האלה יוצרות את תמונות החיים היומיומיים, את תמונות החלום, את תמונות הספרות והשירה.

³ אמיר גלבווע. רציית לכתוב שפתי ישנים. 1968. ספרית פועלים

חלום-שירה

חלום על ספת המטפל עובר אנליזה כדי להבין את פשר משמעותו. כדי לתרגם את הבלתי מובן למובן. חלום שנהיה שירה קיים לעצמו. בתמונתו. במלותיו. פטור מפשר. וזה כוחו. בשירה החלום הוא הטקסט עצמו. החלום הינו השיר כולו, והשיר הינו חלום. חלום משיב אותנו אל הממד הראשוני של התמונה, התחושה, החוויה והמלה. הוא מאפשר לנו להמריא ממנו אל אן שנחפוץ כנקודת מוצא לשיר שהוא עצמו כחלום יעוף. לפעמים אחרי זמן רב אני מגלה ששיר, כל שיר, לא דווקא שיר שנכתב בהשראת חלום, מספר לי על עצמי כמו שחלום מספר לי מה שלא ידעתי. גם שיר שכתבתי על אחרים.

קרבותי לחלום היא בעיקרה לא מהמקום שלי כפסיכולוגית, אלא מהמקום של אדם שחלומות מרבים לפקוד אותו. יש צורך לבטא ולתת עיצוב וצורה וזכרון לחוויה משמעותית שמתרחשת בחלום. לדוג את דגי החלום ולשמר אותם באקוריום השירים. חלום כמו שירה הוא מתנה שאנחנו מקבלים. לגבי שניהם – חלום ושירה – יש סוג של קשב שמכוון פנימה שמסייע להם להופיע.

חלומות רבים הם לא נעימים, ובאים להראות לנו צד בעיתי בנו שאנחנו לא מודעים לו. ובדיוק בגלל זה גם אז הם מתנה. חלום פרעה בודאי הוא חלום לא נעים, חלום מפחיד, חלום אזהרה.

אבל שירה בעבורי היא תמיד רגע חסד ורגע אושר. זה מצב של פתיחות, של קליטת החיים בחושים אחרים. זה מצב צבירה אחר. זה ערוץ אחר, ולשמחתי ערוצי התודעה והשירה לא מתערבים זה בזה. שירה היא חלימה ערה. תרגום של ערות לערות. שירה היא רגע העצמי ביותר – כמו חלום שהוא העצמי ביותר.

הקירבה בין חלום לשירה מזמינה עצמה. ערוץ השירה הוא מדיום אל הלא נודע / הלא מודע, כמו החלום, והוא מעבר לתודעה, לכן הוא מסוגל לבטא את החלום באופן שמשמר אותו כל כך נכון.

התחושה שמשוה מופיע ממקום עלום אל נפשך היא אותה חוויה הן של החלום והן של השיר המופיע, והצורך לאחוז בחכת הכתיבה את מלות השיר בטרם יעוף, הוא אותו צורך ממש לאחוז את החלום בטרם יעוף. שניהם באים ממקום עלום ויחלפו ללא שוב אם לא נקשיב להם, אם לא נאחז בהם כאגרת שנשלחה אלינו. כמו שכתוב במקורותינו – חלום שלא פורש כאגרת שלא נקראה.

החלום הוא לא רק מקור לחומרים אישיים אלא גם לתשובות לדילמות יצירתיות. ידוע החלום של הכימאי קקולה שראה בחלום את מבנה המולקולה בנזן כצורת נחש אוחז את זנבו. קקולה קרא למדענים לחלום כדי למצוא פתרונות לדילמות המקצועיות שלהם. כך חלומות מביאים פתרונות מתמטיים, או תמונות ומשפטי שירה, או מוסיקה. משוררים רבים כתבו שירי חלום – מתוכם אציין את ג'ון ברימן, אלה בת ציון, אגי משעול.

הנה שיר שכתבתי בהשראת חלום:

חשמלי המח

חשמלי המח

הם עקבות של עקבות
 היכן ארצו של אף לא אחד
 נצמד לזרועותי כמו חיה ישנה
 אולי שנהב עם יפה-עינים
 שספרו בפנקס החלום
 זה שהיה כאן -
 בא ממקום אחר
 אמר דברו
 והלך

הביטוי 'שנהב עם יפה עינים' הופיע לי בחלום. אין לי מושג מהו. אבל הוא יפה ונכון. 'ארצו של אף לא אחד' – הוא ביטוי למחוז הדמדומים שממנו באות המלים, השירים, החלומות. מקום לא אישי. שאינו שייך לאף אחד.

חלום משמעותי מעניק לנו הרגשה שהוא חלום גדול ולא אישי. של אף לא אחד. שנועד לכלל. בימים קדומים נהגו לספר את החלומות הגדולים לכהן השבט, וחלומות כאלה הפכו להיות התוכן של המיתוסים. ניטשה אמר שהמיתוסים הם חלומות הילדות של האנושות. והרי מיתוס הוא שירה. חלום גדול מעצמו מתבקש להכתב כשירה.

ון פרנץ² (1982:35) מספרת על שבט אינדיאני הנאסקאפי, ליד גבול אלסקה, שמאמין שהחלומות באים מ'האיש הגדול' שנמצא בנפש כל אדם, והם באים כדי שהאדם יבין אותם ויחיה לפיהם. האדם מתבקש לצייר או לפסל או להפוך את החלום לשיר. אם השיר יפה במיוחד הוא הופך לשיר של השבט, עד שמגיע שיר-חלום אחר של מישהו אחר עבור השבט.

אבל מה הוא המסתורין שמוליך חוויה מסוימת או חלום מסוים להתרגם לערוץ השירה – לאלוהי החלום והשירה פתרונים. אני רוצה לספר חלומות גדולים שהם עצמם עוסקים בשירה. חלומות ארס פואטיים על השירה;

חלמתי שציירתי על לוח עץ דמויות זעירות רבות, ובאותו זמן התנגן בי בחלום שיר מופלא - מלים ומנגינה יחדיו - דבר נדיר במסעותי הליליים – וידעתי בחלומי שזה שיר הנשמות שכבר היו, ועכשיו הן במחוז אחר, שהדמויות שציירתי הן הנשמות האלה, והשיר הוא שיר הנשמות שהיו.

ביקיצתי לא זכרתי את השיר.

בחלום אחר חלמתי שאני מתרגמת שיר מתוכי, ואנשים עומדים בהיכל, בתוך גזע עץ ושרים אותו, כשיר תפילה.

שני קטעי חלום אחרים על שירה:

בחלומי שיני כתובים על דפים קטנים שמחוברים זה לזה והם מקופלים כמו מניפת אקורדיאון וכשאני מרימה דך אחד נפתח הדף השני, הדף השני מושך את השלישי וכן הלאה.

חלום השירה כאקורדיאון הוא מטפורה בעיני להבקעת השירה; כשאנחנו כותבים את המשפט השירי שמגיה ממעמקיו, אנחנו מאפשרים למשפט השירי הבא להגיה, וכל משפט מושך משפט, כמו שרשרת חרוזים שעולה מן המים וכל חרוז שמושכים מושך את הבא אחריו.

בקטע החלום השני אני מפרסמת את שירי בחוברת שקרויה 'הנני'. כשהתעוררתי תמהתי מדוע חלמתי משהו שהוא מציאות. כל כך טבעי ונכון היה בעיני שאכן יש חוברת בשם 'הנני' עבור שירה.

חלום ה'הנני' מבטא את התחושה החזקה של מלוא הנכוחות העצמית בעת כתיבת השירה. אכן הנני במלואי בעת כתיבת השירה. ולא חשוב אם השיר ייזרק לפח או יישמר כשיר ראוי גם לעיני אחרים. ה'הנני' הוא הנני בנוכחות מלאה נוכח האלוהות, נוכח הטרינצנדנטי שמעניק משמעות לחיינו.

חלום שעובר פרשנות בפסיכטרפיה מביא למודעות. המודעות ההכרתית של הנפש מתקיימת באור הצהריים הברורים, שרוצים לגלות הכל. ואילו בשירה יש לא מודעות אלא התוודעות לחלום, כפי שהוא, ללא כל פשר. רק החוויה עצמה. ההתוודעות הזו מתקיימת באותו סף ביניים מרחבי, שבו הגילוי והכיסוי נוסקים זה לזה, מתקיימים יחד, חבוקים יחד באור הירחי. ההתוודעות היא חוויה שמתקיימת בממלכת הדמדומים של השירה, לעומת המודעות שהיא ההבנה ההכרתית. השירה בורחת מהמלים האנליטיות אל מלים אחרות. אל מלים על סף תהום, כמו שביאליק אמר. גם החלום הוא על סף תהום. זה כוח המשיכה שבשניהם.

בנוסף לכך לשירה יש מה שאין לחלום - יש לה את המוסיקה, הריתמוס; כשהמוסיקה היא נפש השירה. כשהחלום מתורגם לשירה הוא הופך להיות חלק מהריתמוס של העולם, כי כזו היא השירה בעיני. היא מחברת אותנו לא רק לעצמי האישי ביותר אלא גם לעצמי היקומי ביותר. לפעימת החיים.

בחלום הכל אפשרי וגם בשירה. יש בהם חרות בלי מחויבות למציאות. הם עצמם המציאות. החרות האמיתית והמלאה ביותר בעיני היא ביצירה. שיר הוא הארקה של הכוחות הגדולים. וכך גם החלום. שניהם מפעימים אותי. אם חלום הוא חידה שהטרפיה מנסה לפתור, כי אז השיר הוא חידה פתוחה שהיא בו בזמן גם פתרונה. אם חלום הוא שאלה, כי אז השיר הוא תשובה מעצם קיומו. השיר אוצר בתוכו את הפעור והפתוח ועצם גיבושו בשיר הוא תשובה. עצם היותו כלול בזרימה הריתמית האוחזות והמנחמת של השיר - היא התשובה.

החלום על ספת המטפל ואילו השירה שוכבת מתחת לספה. כמו במדרש שמספר על רחל ששוכבת מתחת למיטת כלולות לאה ויעקב ונותנת לאחותה סימנים. אפשר שהנפש שוכבת מתחת למטה ונותנת לנו את סימניה בחלום. וסימניה הם הסמלים. השירה כמו החלום דוברים בשפת הסמל המטפורה והדימוי. אכן כמו רחל, בעיני השירה היא האהובה האמיתית. יש מי שצריך לעבוד אותה שבע ועוד שבו שנים כדי להיות מסוגל להתחבר אליה.

השירה המתחבאת מתחת לספת המטפל, אילו היתה שומעת את הפרשנות של החלום, לא היתה מאמינה למשמע אזניה והיתה צוחקת כמו שרה.

הפסיכואנליטיקאית מריון מילנר⁴ מדברת על הפעילות הפואטית, שיש "שוליים של חלימה, ואשר באמצעותם נודעת הנשמה בהתנסות העולם והעולם נודע בהתנסות הנשמה. זהו סוג של ידע פנימי שעומד לדבריו ביסוד השירה". (ע 188) בדברים אלה שולי החלימה והשירה מתמזגים.

מילנר מריון. 2006. טרופו הכבוש של האדם השפוי. תרגום דנה רופין. עריכה איתמר לוי. תל-אביב: תולעת ספרים.⁴

שיר-חלום מסכים להיות בלתי מפוענח, מסכים להיות בעמימות שמאפשרת לשולי החלום להדהד, מבלי לרצות להיות הבעלים של משמעות כלשהי. שיר-חלום שומר את קיסמו של הבלתי מתפענח, כשהוא מועצם מתוך המוסיקליות הסוסגטיבית של השירה. בשבילי השיר הוא מקום לנוח בו מבלי לפרש.

לפעמים שירים נכתבים לפני ההרדמות, כשהאגו עייף וכבר שוקעים בדמדומי טרום חלום, והחומרים באים בקלות. זה זמן לתרגום "ערות לערות" את ערות החלום לערות השיר. ערוץ החלום וערוץ השירה קרובים מאד. הם בדמדומי ההכרה. לא אתפלא אם יגלו שאותה אונה במח פעילה בהם. או אותם גלי מח. ההבדל הוא כמובן שבשיר אנחנו יכולים להתערב בחלום ולעצב אותו כרצוננו. לתקן אותו, להמשיך אותו.

יש חלומות שהם קטעים, קטעים, ויש בהם תחושת כאוס, כמו שמועברת בספר המעשים של עגנון. ויש חלומות שהם מאוד מאורגנים וברורים. למשל שיר שלי שמשלב שני חלומות, בו אני נודדת כפליטה:

"שוב פקד אותי חלום הנדודים / מהלכת לבד, פליטה ללא יעד נהיר / (סיר בישול בידי האחת, ילדה בידי האחרת) / האם לא אחדל מנדודי הזרים שמקיצים אותי / בתמהון? ולא אני, כי אם בת דמות לאשה שהושלכה / פונה אל פתחי מילוט כדי להתגונן / / מגיחה אל מגדל וחולמת / שאם המגדל אומר שהיא קיימת - אז היא קיימת. / אם הוא אומר- אז היא יום יום."

השיר נכתב בעקבות חלום הפליטה. כשספרתי אותו לאמי, שלמעשה היתה פליטה מגרמניה, היא אמרה – איך זה שחלמת את החלום שלי. בחלום הזה יש תיקון לחלום. משום שהוא מביא בסופו את המגדל שמאשר את קיומה של הנודדת, שהיא ספק אני ספק אמי.

ההתייחסות לשיר חלום יכולה להיות מקבילה להתבוננות בציור סוראליסטי, כי כמו בחלום גם בשירה אפשר להתקיים מחוץ לגבולות הזמן, המקום והרציו. אבל יש חלומות שנראים מציאות גמורה:

"את ואני חלמנו צפור צהובה / שנתפשה בשמלתי / ואת אמרת 'זו ויטה הקטנה' // עטפנו אותה בנייר אורז / ליד הצריף / ועץ הפלפולן // ספדנו לה כמו שסופדים לתום / ולנשיות שהושחתה // (גם אז עלה זוהר ירק מכנפיה) // בזכות ההומור המפויס שלך / לא היה הצער רב כצפוי / אחר כך עלה טעם דם בפה". והנה שנים אחדות אחרי החלום-שיר גיליתי בחצר ביתי ציפור מתה, עם מקור צהוב. הרגשתי במציאות כאב כמו שהרגשתי בחלום הישן ההוא. נדהמתי. אמרתי לעצמי: "הנה קורה עכשיו ממש מה שקרה בחלום." עשיתי טקס קבורה לצפור ובכיתי. זאת היתה תחושה מוזרה, כאילו חלמתי וכתבתי לפני שנים את מה שאמור לקרות. כאילו שהזמנים התכווצו והזמן אחד. זה מצב בו החלום והמציאות והשירה הופכים ישות אחת.

שירים יש בהם כדי להשיב את המתים לתחיה. הם מנציחים את החלום שבו המתים שבים אלינו. החלום הוא הערוץ היחיד שבו אנחנו יכולים לפגוש את המתים. הפיכת חלומות כאלה לשיר ממשיכה את קיומם. מאפשרת לנו את התהליך הפנימי של עבוד [אבוד] הפרידה, ובו בזמן את התהליך של פגישה לאין קץ אתם.

חלום אחרי מות אמא, שבו היא נפרדת מאתנו, מה שלא עשתה בטרם מותה. כאילו החלום הוא המשך והשלמה ותיקון של המציאות, והשיר בעצם קיומו ממשיך ומאפשר את תהליך הפרידה שלי ממנה.

פרידה מאמא

חלמתי שנפרדת מאתנו.
נפרדת מאתנו
אחד אחד
כפי שלא עשית
כשהגיע זמנך להפרד.
נפרדת בלי מלים.
בכית מבלי לבכות.

הלכת לאיטרך.
כבדת הליכה אבל הלכת.

הלכנו אל ביתך.
הבית היה ריק. הכל כבר ניתן, חולק.
משום מה רציתי את מערכת הֶסְכ"ום
אבל גם היא, כך מסתבר, כבר נלקחה.

חלומות אחרי מות אבא

בחלומי 2

בחלומי נסענו יחד באוטובוס.
הייתי נערה.
שמחתי שעדיין יש לי אבא.

אז הבחנתי שכבר אינך מתיחס לקיומי.
עוד מעט תרד מהאוטובוס.
תעלם בחשכה.

עלי להרפות. להניח לך.
לא לאחוז בחכת מלים שביבי חלום
(השיר לא ימנע את מותך).

מלה ועוד מלה -
האותיות הן אש שחורה.
הנייר הוא אש לבנה.
גוף השיר לא ישיב

את האבדה.

בחלומי 3

בחלומי צעקת
בכית מגעגועים
אף כי כבר היית מת
אף כי טרם מת

*

בחלומי ידעתי שעוד תשוב
ותספר לי מה שעלי לדעת
מה שראוי לי לדעת
עכשיו ובימים אחרים

*

המתים, הם שבים אלינו בחלומות –
הנשמה כבר מזוקקת מזכרונה
תפרוץ חלוניה להתלבש בדמות הגוף
לשוב אלינו.

המתים הם שבים אלינו בחלומותינו
הם שבים בחוש ובמישוש.
כבר אין בהם היסוס.
הם מוליכים אותנו. את כף ידנו
נשים בכפם.

גם כאן ממשיכים המתים להתקיים בנפש, בחלום ובמציאות. השיר ממשיך אותם כמו שרוול שנשפך למציאות ללא הבחנה בין חלום לשיר למציאות. הוא מעניק להם נוכחות. קיום. מעניק להם את תחית המתים.

לפני שנים אחדות חלמתי חלום ספור. ספור יפה. מעולם לא חלמתי חלום-ספור כזה. בחלומי מסופר על ילד קטן שהתיתם מאביו, ואמו לוקחת אותו כל פעם לקבר האב ושם הוא מוצא מתנה שאביו כביכול הכין לו. אהבתי את החלום כספור יפה ותמהתי מאד על החלום הזה שלא היה לי מושג מה הוא רוצה ממני. רק השבוע, ארבע שנים אחרי מות אבא, פתאם הבנתי את משמעותו של הספור הזה: כשאדם מתיתם הוא ילד יתום. והנה, במקרה הטוב, גם אחר מות האב, דמות האב ממשיכה להעניק לו מתנות. המתנות יכולות להיות כל מה שדמות האב אוצרת בתוכה וממשיכה להעניק. אולי השירים שכתבתי על מות אבא היו מתנות כאלה שקבלתי. זו היצירה שצומחת במקום של האובדן. ההורים ממשיכים לחיות בתוכנו, לובשים ופושטים צורה, הם מופיעים בחלומות ובשירים וממשיכים להעניק מתנות גם אחר מותם.

¹ עד הנה. מתוך: עד הנה. שוקן. 1968. עמ' 1-א.

² Von Franz Marie-Luise. 1982. On Divination and Synchronicity. Canad: Inner City Books.